

Arkeologisk förundersökning & särskild undersökning

Kungsbergs kungsgård

Nyare tid

Fornlämning Fogdö 230:1, Kungsberg, Fogdö socken,
Strängnäs kommun, Södermanlands län.

Björn Pettersson

Arkeologisk förundersökning & särskild undersökning

Kungsbergs kungsgård

Nyare tid

Fornlämning Fogdö 230:1, Kungsberg, Fogdö socken,
Strängnäs kommun, Södermanlands län.

Björn Pettersson

ARKEOLOGISKA MEDDELANDEN 2007

© 2007 Sörmlands museum

Beställningar kan göras hos:
Landstinget Sörmland
Kultur & utbildning Sörmland
SÖRMLANDS MUSEUM
Box 314, S-611 26 Nyköping
arkiv.bibliotek@dll.se

Grafisk form och layout: Lars Norberg.
Omslag och inlaga är reproducerad vid Sörmlands museum.
Kart- och ritmaterial: Björn Pettersson
Omslagsbild: Södermanlands län. Undersökningssområdets geografiska läge markerat med röd punkt.

Där inget annat anges har den digitala Fastighetskartan, respektive Gröna kartan (GSD) för Södermanlands län använts som underlag.

Allmänt kartmaterial från Lantmäteriverket. Medgivande 97.0350.

Nyköping 2007

ISSN 1402-9650

Innehåll

Utgångspunkt 5

Landskap 7

Topografi och kulturmiljö
Tidigare undersökningar

Arkeologisk förundersökning 7

Syfte
Metod
Resultat

Särskild undersökning 8

Syfte
Metod
Resultat

Avslutande diskussion och tolkning 12

Sammanfattning 15

Administrativa uppgifter 15

Referenser 15

Bilagor 16

1. Fyndregister

Figur 1. Översiktskarta över Södermanlands län med kommuner, större orter, vägar och angränsande län. Undersökningsområdets geografiska belägenhet är markerat med röd kontur. Skala 1:800 000.

Utgångspunkt

Sektor arkeologi vid Sörmlands museum har under två dagar, den 17 augusti och den 20 augusti år 2001, utfört en arkeologisk förundersökning invid Kungsbergs Kungsgård fornlämning Fogdö 230:1 (tidigare RAÅ230), Kungsberg 2:1, Fogdö socken i Södermanlands län. Vidare har Sörmlands museum utfört en särskild arkeologisk undersökning, invid samma fornlämning, under fem dagar den 28 mars till den 5 april år 2002 (figur 1, 2, 3 & 5).

Anledningen till den arkeologiska förundersökningen (KUS01313) var att Statens Fastighetsverk hade begärt tillstånd för schaktningar inför nybyggnation av lösdriftsladugård, plansilo och gödselbrunn med mera invid Kungsbergs kungsgård.

Klostrets utbredning har tidigare angivits till ca 180 x 250 meter och avgränsas i väster av den befintliga ladugården. Det kunde inför den planerade undersökningen inte uteslutas att klosterområdet hade haft en vidare utbredning än den som anges i fornminnesregistret.

Nordväst om den planerade ladugården finns ett område med stensättningar och stensättningsliknande lämningar, Fogdö 35:1. Detta område var inte klart avgränsat i landskapet och låg inom det område som kunde antas komma att påverkas av nybyggnationen. Vid länsstyrelsens besiktning den 17 juli 2001 noterades dessutom en röseliknande stensättning alternativt ett röjningsröse på platsen för den planerade lösdriftsladugården. Dessa var delvis placerade på berg och såg ut att vara påverkade av senare tiders verksamhet. Den

planerade schaktningen skulle även komma att beröra en ålderdomlig väg (figur 5, L) som sträckte sig från magasinet och nordväst mot hagmarken.

Länsstyrelsen i Södermanlands län begärde en undersökningsplan och en kostnadsberäkning för en arkeologisk förundersökning enligt 2 kap 13§, lagen (1988:950) om kulturminnen mm (KML) inom det anvisade området. Sörmlands museum sektor arkeologi lämnade en sådan undersökningsplan med kostnadsberäkning till länsstyrelsen den 2/8 2001.

Länsstyrelsen i Södermanlands län beslutade, den 2/8 2001, med stöd av 2 kap 13§, lagen (1988:950) om kulturminnen mm (KML) att en arkeologisk förundersökning skulle utföras inom det anvisade området (1st dnr 220-5542-2001). Undersökningen skulle utföras av Sörmlands museum enligt den undersökningsplan som inkommit till länsstyrelsen.

I samband med den arkeologiska förundersökningen konstaterades att det i området fanns en smedja, vilken preliminärt kunde dateras till nyare tid. Med anledning av detta begärde länsstyrelsen i Södermanlands län en undersökningsplan och en kostnadsberäkning för en särskild arkeologisk undersökning enligt 2 kap 13§, lagen (1988:950) om kulturminnen mm (KML) inom det anvisade området. Sörmlands museum sektor arkeologi lämnade en sådan undersökningsplan med kostnadsberäkning till länsstyrelsen den 23/10 2001.

Länsstyrelsen i Södermanlands län beslutade, den 18/2 2002, med stöd av 2 kap 13§, lagen (1988:950) om kulturminnen mm (KML) att en särskild undersökning skulle utföras inom det anvisade området (1st

Figur 2. Översikt från sydsydöst över den aktuella undersökningsytan med lämningar efter smedjan. I bildens mitt syns den bevarade delen av ässjan som bestod av återanvänt murtegel, troligen hämtat från klosterriuen. Foto: Björn Pettersson, 2002, Sörmlands museum.

Figur 3. Utdrag ur Gröna kartans blad (GSD) Strängnäs 10H NV med undersökningsområdet markerat. Den röda ramens placering och utbredning motsvarar översikt bilden i figur 5 nedan. Skala 1:50 000.

dnr 431-10922-2001). Den särskilda undersökningen (KUS01396) skulle utföras av Sörmlands museum enligt den undersökningsplan som inkommit till länsstyrelsen.

Projektledare samt fältansvarig för både den arkeologiska förundersökningen och den särskilda undersökningen var Björn Pettersson. Vid den arkeologiska förundersökningen deltog Olof Hermelin och vid den särskilda undersökningen deltog Ingeborg Svensson. För det efterföljande rapportarbetet svarade Björn Pettersson.

Landskap

Topografi och kulturmiljö

Platsen för undersökningsområdet ligger knappt nio kilometer nordväst om Strängnäs stad intill Strängnäs fjärdens västra strand. Den undersökta ytan ligger i stenbunden hagmark, i ett område med tidigare kända fornlämningar. Här finns Kungsbergs kungsgård (Fogdö 230:1) och Vårfruberga klosterruin (Fogdö 30:1) gränsande mot öster och ett gravfält med stensättningar (Fogdö 35:1) gränsande mot nordväst.

Klostret har ursprungligen legat vid Fogdö kyrka där det grundades någon gång under 1100-talet, men före 1160-talet. Det flyttades till sitt nuvarande läge i mitten av 1200-talet. Senast under 1270-talet vann Vårfruberga nunnekonvent inträde i cistercienserorden och kom sedan att bestå i ungefär 250 år. Sedan konventet hade upplösts av Gustav Vasa, vilket skedde senast under 1540-talet, använde kungen klostrets lokaler under de följande decennierna som kvarter under sina återkommande resor i Mälardalen. Det senaste kända tillfället inträffade år 1557. Kort därefter eldhärjades klosterbyggnaden och fick därefter förfalla. En del av det ännu brukbara teglet vid ruinen tillvaratogs och kom till användning vid uppförandet av Strömsholms slott. I början av 1840-talet användes stora mängder av det vittrade kalkbruket som jordförbättringsmedel av åkrarna kring kungsladugården. Därefter väcktes det antikvariska intresset för klosterruinen och under de följande åren utfördes flera uppmätningar av dess murar (Annell 1985, s. 37-49).

Enligt fornminnesinventeringen genomförd år 1957 anges klostrets utbredning till cirka 250 x 180 meter. De synliga lämningarna avgränsas i söder av en ganska välbevarad mur och i väster av den befintliga ladugården. Kungsbergs gård ligger antagligen delvis ovanpå gamla klostervalv och enligt gårdens folk låter det ihålligt när man kör över gårdsplanen. Vid ett tillfälle i samband med arbete på gårdsplanen råkade ett spett försvinna ner i ett hål i marken. I ett av uthusen nordväst om huvudbyggnaden skall tidigare ett ras ha bildat en stor grop i markytan. Orsaken var troligen att ett valv rasat in. Gropen fylldes senare igen. Vidare påträffades ett skelett i samband med ombyggnad av kökstrappan år 1944.

Tidigare undersökningar

År 1997 utförde Sörmlands museum en arkeologisk förundersökning inom fornlämning Fogdö 30:1, Vårfruberga klosterruin. Anledningen till undersökningen var en planerad schaktning inför en ledningsdragnings från Kungsbergs gårds huvudbyggnad över gårdsplanen fram till ett intilliggande hönsbhus. Vid undersökningen påträffades stenkoncentrationer och tegelsten i schaktet. Detta tolkades som fyllnadsmassor samt att en byggnad funnits på platsen vid mitten av 1700-talet. Fyndmaterialet bestod i övrigt av yngre rödgods, glas, kritpipsfragment och spik, daterat till 1600-1700-tal. Även rester efter klostrets byggnader kan ligga under dessa fyllnadsmassor (Hermelin 2002, s. 4ff).

I övrigt har inga arkeologiska undersökningar utförts i direkt anslutning till den aktuella undersökningsytan.

Arkeologisk förundersökning

Syfte

Syftet med den arkeologiska förundersökningen var att förtydliga fornlämningsbilden vid gården Kungsberg 2:1 inom det av länsstyrelsen anvisade förundersökningsområdet.

Den arkeologiska förundersökningen skulle även bilda ett tillfredsställande underlag för länsstyrelsens vidare handläggning i ärendet.

Med utgångspunkt från det övergripande syftet formulerades ett antal frågeställningar;

-Finns bevarade anläggningar inom den aktuella ytan?

-Vilka typer av anläggningar finns representerade?

-Vilken eller vilka tidsperioder omfattar dessa anläggningar?

-Vilka funktioner och aktiviteter kan knytas till området med utgångspunkt i det arkeologiska materialet?

Metod

Förundersökningen utfördes i två steg, med en del inventering (A-O) samt en del arkeologisk undersökning av ett antal mindre sökschakt (S1-S5). Detta resulterade i att flera varaktigt övergivna lämningar påträffades inom och i direkt anslutning till den planerade exploateringsytan (figur 5).

Resultat

I undersökningens första del inventerades det berörda arbetsområdet samt området i direkt anslutning till detta, det vill säga sammanlagt 14 000 m². I hagmar-

ken strax sydväst om exploateringsytan iaktogs rester efter tio oregistrerade lämningar i form av husgrunder och spisrösen (A-H), äldre väg (L) samt vägbank (O). Husgrunderna bestod av syllstenar och grundernas mått varierade mellan 4x5 meter och 10x18 meter i storlek. I norra delen av exploateringsytan iaktogs rester efter fyra oregistrerade lämningar i form av tre stensättningsliknande lämningar och en möjlig husgrund (I-K och M). Tre av dessa lämningar låg strax utanför exploateringsytans gräns och lämnades därför utan vidare undersökning. En av stensättningarna (K) låg strax innanför denna gräns. Stensättningen bedömdes vid en närmare undersökning vara en naturbildning (figur 5).

A: Förmodad ekonomibyggnad, 7x14 meter stor, med en tät syllstensrad med cirka 0,4-0,6 meter stora stenar.

B: En 6x8 meter stor syllstensgrund till äldre byggnad innanför husgrunden A. I den sydöstra delen en 2x3 meter stor förhöjning med tegelstycken, omgärdad av en stensatt kant. Eventuellt ett spisröse.

C: En 6x7 meter stor syllstensgrund med ett 2x2 stort spisröse i den västra delen.

D: En 4x5 meter stor grund till ekonomibyggnad.

E: En 4x6 meter stor grund till ekonomibyggnad.

F: Ett 2x2 meter stort spisröse utan synliga spår efter någon husgrund. Spisröset delvis raserat.

G: En 7x8 meter stor grund till ekonomibyggnad.

H: En 10x18 meter stor grund till ekonomibyggnad. Eventuellt en loge.

I undersökningens andra del öppnades fem mindre förundersökningsschakt (S1-S5) i strategiska lägen där ytterligare lämningar kunde förväntas framkomma. Tre av schakten (S1, S3, S4) innehöll inget av antikvariskt intresse, medan schakt S2 innehöll rester efter en smedja (N) och schakt S5 rester efter en vägbank (O).

Smedjan syntes som rester av en ässja samt ett 5-10 cm tjockt sotigt kulturlager innehållande järnföremål, slagg och keramik av typen yngre rödgods. I anslutning till ässjan låg i nivå med smedjans golvyta en kvadersten, i form av en huggen kalksten (23x44 cm stor) med avfasad kant. Stenen har med all sannolikhet tidigare suttit som sockelsten, hörnsten alternativt en portalomfattning i det numera rivna klostret. Stenen förvaras vid Kungsbergs kungsgård (figur 4).

Vid en samlad bedömning av fyndmaterial, äldre kartor samt topografiskt lägen, daterades smedjan samt vägbanken till nyare tid.

Särskild undersökning

Syfte

Ytan där smedjan (N) påträffades skulle vid den planerade byggnationen komma att övertäckas med fyllnadsmassor samt en gjuten betongplatta. Detta skulle utsätta lämningen för tryck, uttorkning och eventuell skada.

Med anledning av att smedjan med tillhörande avfalls-lager bedömdes vara intakt och orörd under markytan, förväntades en särskild arkeologisk undersökning av anläggningen ge ett komplett fyndmaterial i form av färdiga föremål, halvfabrikat, skrotbitar, slagg med mera.

Vidare förväntades en sådan undersökning visa byggnadens planlösning och konstruktion. En materialstudie av insamlat material skulle kunna ge svar på frågor kring byggnadens användningstid och eventuella specialfunktioner kopplade till kungsgården.

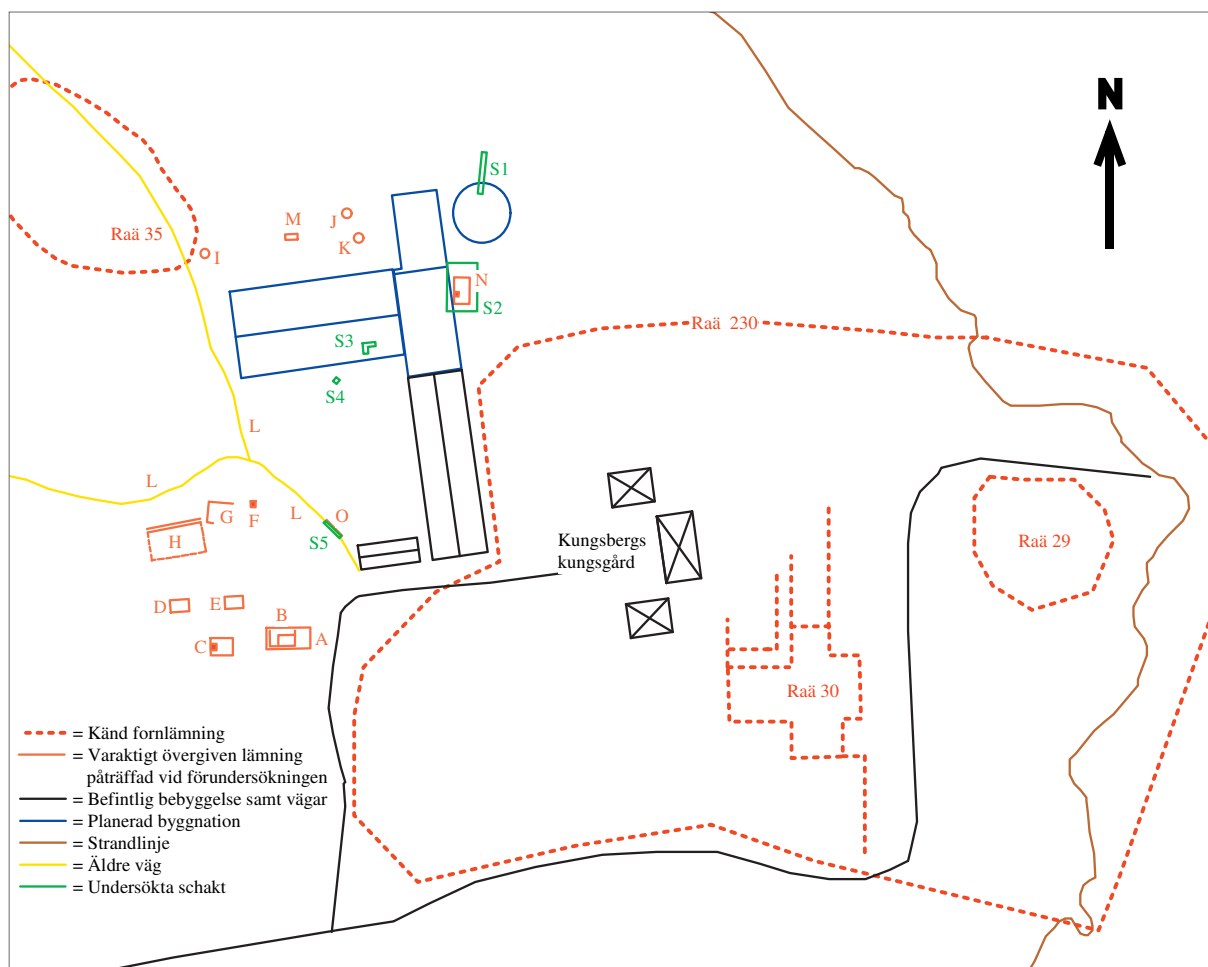
Med tanke på sammanhanget med klostermiljön och kungsgården, ansågs ett komplett avfallsmaterial från en smedjemiljö på denna plats mycket intressant.

Metod

Den aktuella undersökningen utfördes genom att de lösa omrörda jordlagren, ovanpå resterna efter smedjan, togs bort med hjälp av traktorgrävare. En 10x16 meter stor yta banades av så att smedjans utbredning kunde begränsas. Inom ett 6x12 meter stor yta lades därefter ett lokalt koordinatnät, med 2x2 meter stora rutor, över det område som skulle undersökas. Kulturla-

Figur 4. I anslutning till ässjan låg i nivå med smedjans golvyta en kvadersten. Stenen har med all sannolikhet tidigare suttit som sockelsten, hörnsten alternativt en portalomfattning i det numera rivna klostret. Foto: Björn Pettersson 2002, Sörmlands museum.

Figur 5. Översikt över Kungsbergs Kungsgård med omgivningar och de kända fornlämningarna, Fogdö 29:1 (borgruin), 30:1 (klosterruin) samt 35:1 (stensättning). I ritningen syns även förundersökningsschakten (S1-S5) samt påträffade äldre lämningar vid förundersökningen (A-O), varav schakt S2 med lämning N slutundersöktes vid den senare särskilda undersökningen av smedjelämningen. Vidare har den befintliga bebyggelsen och vägar, planerad bebyggelse, äldre vägar samt gränsen för det planerade arbetsområdet markerats. Skala 1:2500.

gren i rutorna undersöktes sedan lagervis för hand inom en yta av 72 m². Jorden undersöktes även på hackbord där samtliga föremål och ben samlades in. Resterna efter den frilagda smedjan dokumenterades på uppmättningsritning både i plan och i profil, i skala 1:20, samt som beskrivningar i text. Undersökningens alla skeden dokumenterades även fotografiskt både på färgdiafilm samt med digitalkamera.

Resultat

Vid den aktuella särskilda undersökningen frilades och undersöktes resterna efter en hel smedja. Stora delar av smedjans planlösningen med byggnadens vägglinjer och ässja kunde identifieras.

Stratigrafi

Vid inledningsskedet av undersökningen hade ytan schaktats fram med hjälp av maskin. Avsikten med detta

var att frilägga resterna efter smedjan men även eventuella lämningar utanför byggnaden, som exempelvis en slaggvarp. Någon sådan påträffades emellertid inte vid schaktningen. Troligen på grund av tidigare markarbeten i området. Platsen för smedjan ligger i nära anslutning till Kungsbergs kungsgård.

Som ett första steg i den stratigrafiska analysen av dokumentationsmaterialet från undersökningen, renritades planritningarna digitalt som linjer och polygoner. Planritningarna presenteras i föreliggande rapport i skala 1:100. Efter bearbetningen av uppmättningsritningarna framgick att byggnaden var bäst bevarad i den mellersta och västra delen av det som tolkats som smedjans ursprungliga utbredning. Den östra delen tolkades som till största delen störd vid tidigare markarbete. På grund av denna störning, men även delvis som ett resultat av byggnadens funktionsuppdelning, var kulturlagren

tjockast och mest sammansatta i smedjans mellersta samt sydvästra delar. Det vill säga i anslutning till ässjan och den öppna golvytan. Någon fasindelning av kulturlager eller fyndmaterial kunde inte göras inom den undersökta ytan. Det totala dokumentationsmaterialet studeras därför som en fas. Orsaken till detta var att inga tydliga kulturlagerskiljen kunde iakttagas inom den undersökta ytan.

Undersökningen visade att platsen för smedjan från början markplanerats genom att ojämnheter i den blockrika moräntan fyllts ut med lerig jord för att erhålla en jämn golvyta i byggnaden. Här fanns rester efter en ässjan samt delar av byggnadens stensyll bestående av, 0,3-0,8 meter stora, naturstenar samt en del trärester. Av byggnadens östra del syntes inga spår. Ovanpå stensyllen har en cirka 5x8,5 meter stor byggnad varit uppförd. Längs det som tolkades som smedjans vägglinjer samt över golvytan, fanns rester efter delvis brända timmerstockar, vilka bör ha ingått i huskonstruktionen. Mitt på golvet i smedjans norra del fanns en kol- och sotkoncentration som tunnade ut mot de antagna vägglinjerna. Eventuellt kan detta vara spår efter ett kolförråd som legat i denna del av byggnaden. Med tanke på att en del av de framrensade timmerstockarna bar spår efter brand, så skulle kol- och sotlagret alternativt kunna vara spår efter att smedjan brunnit ner. Men med ledning av att kol- och sotlagret täcker en så begränsad yta i byggnaden, talar det mesta för att det rör sig om platsen för ett kolförråd. Endast träkol påträffades på platsen (figur 6).

Ässjan i smedjans sydvästra hörn hade yttermått 1,6x1,6 meter och var bevarad till en höjd av 0,2 meter över den omgivande golvytan. Ässjan vilade till största delen på en grund av 0,3-0,6 meter stora löst lagda rundade naturstenar. Ovanpå denna grund hade sedan en U-formad tegelkonstruktion murats med lerbruk. Konstruktionen var uppförd med så kallat stortegel med tre stenars bredd och var bevarad till två skifts höjd. Det 0,7x1,2 meter stora utrymmet mellan tegelsidorna var fyllda med hårt packad sand. Ässjans arbetsyta bör ursprungligen ha höjt sig något högre över golvet än 0,2 meter. Med ledning av förekomsten av slagg och hårt skörbrända stenar i sanden mellan tegelsidorna, kan man anta att härdytan ursprungligen kan ha legat cirka 0,5 meter ovanför den omgivande golvytan. Inga spår efter skorstensstock kunde ses på platsen. Strax utanför ässjans norra sida påträffades redan vid förundersökningen den tidigare nämnda kvadersten. Stenen är en fyrsidigt huggen kalksten med fasad kant som ursprungligen bör ha ingått i klosterbyggnaden. Troligen har även tegelstenarna som ingår i ässjan hämtats från klosterruinen. Klosterruinen som ligger inom cirka 100 meter avstånd från smedjan ödelades vid en brand kort efter år 1557. Tiden efter ödeläggelsen användes ruinens tegel och murstenar som byggnadsmaterial till andra byggnader. Antagligen fortsatte man att hämta material från ruinen ända fram till 1840-talet.

Fyndmaterial

Vid registreringen av de insamlade föremålen, söktes paralleller till dessa i litteratur och i andra databaser. Vid undersökningen framkom 149 föremål fördelat på 65 fyndposter. Dessutom tillvaratogs 29 kg smidesslagg fördelat på 7 stycken 2x2 metersrutor (12 poster) samt något mindre än 0,6 kg djurbensfragment fördelat på 7 poster. Samtliga föremål är registrerade i en databas med totalt 77 poster. Föremålen representeras av materialgrupperna keramik, järn, ben, glas, tegel och slagg. Några av föremålen är daterande eller visar på speciella aktiviteter inom den undersökta ytan.

Efter registrering av fyndmaterialet och renritning av uppmättningsritningarna kunde fyndens spridning i relation till smedjans lämningar studeras tillsammans. Spridningsbilder av föremålsgrupperna, slagg, järnföremål, järnskrotbitar samt köksavfall framställdes på fyra separata planer över smedjan. De olika fyndgruppernas mängd inom respektive ruta presenteras som olika skrafferingar av olika täthet, där större mängd visas som tätare skraffering.

Slagg

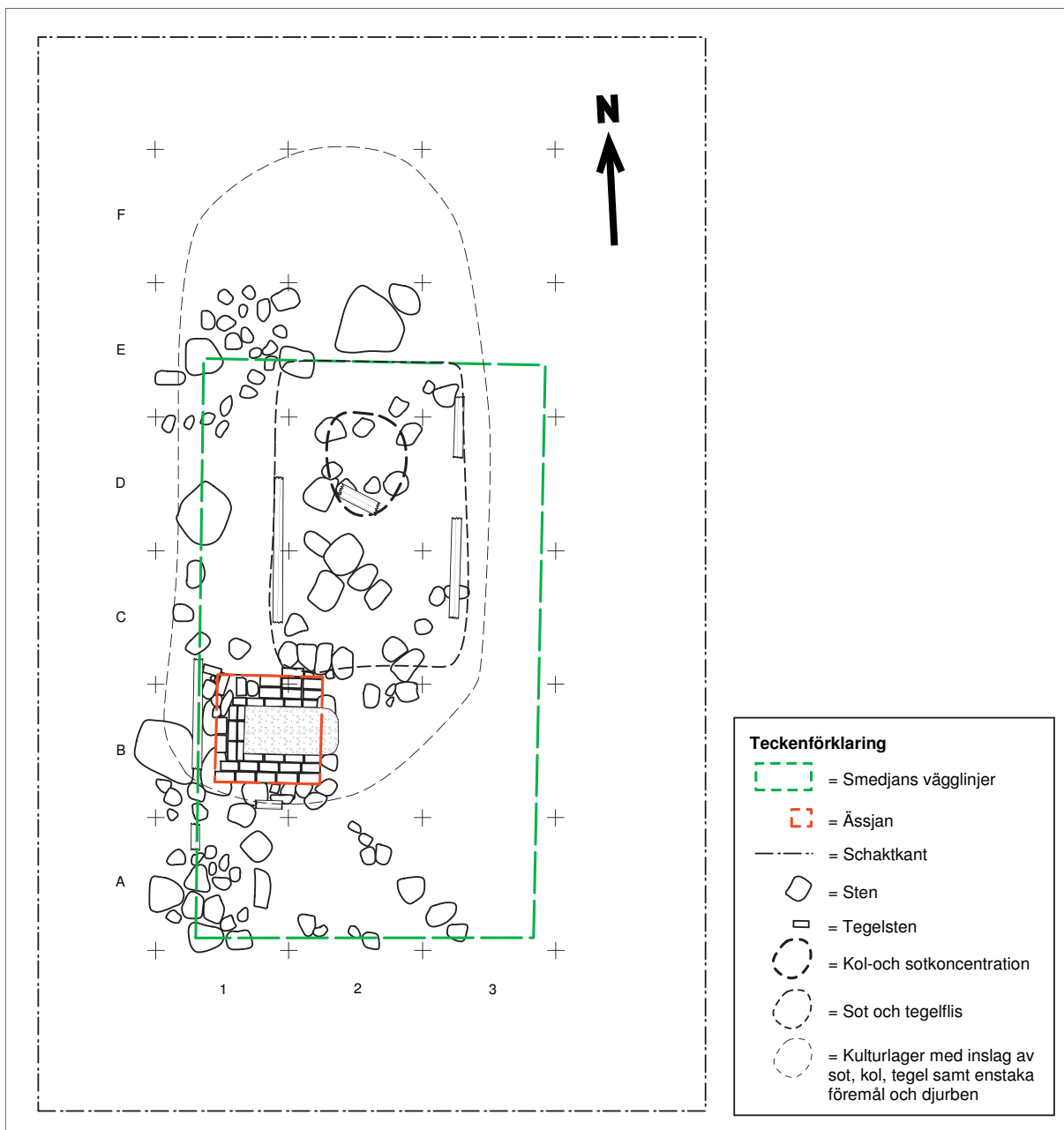
Till antal och vikt så är materialet slagg den största fyndgruppen från undersökningen. Slaggen härrör uteslutande från smidesverksamhet och utgörs av hela eller delar av så kallade slaggsållor med en sammanlagd vikt av 29 kg. Slaggsållor bildats som en restprodukt i ässjan och har med jämna mellanrum petats ur eldstaden och slängts ut på golvet. Den största koncentrationen låg i smedjans sydvästra del mellan ässjan och den södra kortväggen. Mindre mängder påträffades framför ässjan och i byggnadens norra del (figur 7).

Järnföremål

Totalt tillvaratogs 121 järnföremål varav, sju beslag, två gångjärn, tre hästkosömmar, tre knivar, en krok, två låsdelar, en nyckel, 49 spikar, en yxa och en del av ett årder. Dessa typer av föremål bör betraktas som föremål producerade för gårdens behov. Den övervägande delen av föremålen var halvfärdiga eller defekta, vilket visar att de tillverkats på platsen eller skulle repareras. Föremålen samlar sig till en yta mitt framför ässjan, vilket är naturligt eftersom det är där som själva smidet har bedrivits. Föremålen finns även spridda i mindre mängd inom övriga delar av smedjan (figur 8).

Järnskrot

En fyndgrupp inom materialgruppen, järn som inte är en produkt utan bör betraktas som avfall från tillverkningen av de ovan nämnda föremålen, är de avskrotade järnbitarna. De tillvaratagna skrotbitarna har en sammanlagd vikt av cirka 0,7 kg, där genomsnittsvikten är cirka 30 g. De flesta bitarna har formen av band eller fyrsidiga tenar med en längd av några centimeter. Skrotbitarna koncentrerar sig till den norra delen av smedjan, men finns även i mindre mängd framför ässjan och i det sydvästra hörnet (figur 9).

Figur 6. Vid den särskilda undersökningen frilades och undersöktes resterna efter en smedja. Schaktets begränsningslinje motsvarar schakt S2 i figur 5. Över ytan lades ett lokalt koordinatsystem där schaktets sydvästra hörn har koordinaterna X6591574 och Y1564115 i RT90. Stora delar av smedjans planlösning med byggnadens vägglinjer och ässja kunde identifieras. Längs det som tolkades vara smedjans vägglinjer samt över golvytan, fanns rester efter delvis brända timmerstockar, vilka bör ha ingått i huskonstruktionen. Ässjan i smedjans sydvästra hörn vilade till största delen på en grund av löst lagda naturstenar. Ovanpå denna grund hade en U-formad tegelkonstruktion murats med lerbruk. Med ledning av fyndmaterialet dateras konstruktionen till 1600-talet. Skala 1:100.

Keramik

Keramik är, med undantag från en skärva från en glaskanna, den minsta materialgruppen bland fynden från undersökningen. Totalt insamlades 25 skärvor av godstypen *yngre rödgods* (BII:4), vilken innefattar både kökskeramik och bordskeramik. De identifierade formtyperna är, minst 3 skärvor från grytor eller stekpannor, 2 skärvor från skålar samt 1 skärva från en kruka. Yngre rödgods förekommer allmänt under nyare

tid, men i mer sällsynta fall även under senmedeltid. Bland de aktuella fynden kan ett rörskaft till en stekpanna typologiskt dateras till 1600-tal.

Djurben

Vid undersökningen insamlades 53 fragment djurben med en sammanlagd vikt av drygt 0,6 kg. Vid en överblick bedömdes benen till övervägande del härstamma från de stora husdjuren, ko, gris, får eller get, det vill

säga köksavfall. I sammanhanget betraktades även keramikskärvornas spridning över den undersökta ytan som avfall, producerat i samband med matberedning på platsen. Därför har en gemensam spridningskarta för både keramik och djurben framställts. Denna spridningsbild visar att köksavfallet i en relativt liten mängd är jämnt spritt inom smedjans väggar. Avsaknaden av ben och keramik längs byggnadens antagna östra vägglinje förklaras med att denna del av smedjan samt kulturlager har försvunnit i samband med tidigare markarbeten på platsen (figur 10).

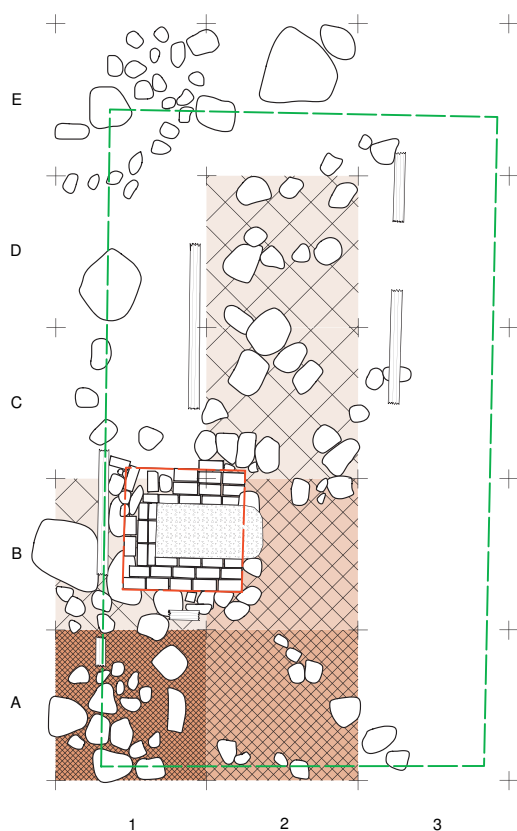
Äldre kartor

Den undersökta byggnadens placering har inte kunnat återfinnas på historiskt kartmaterial från 1700-1900-talet.

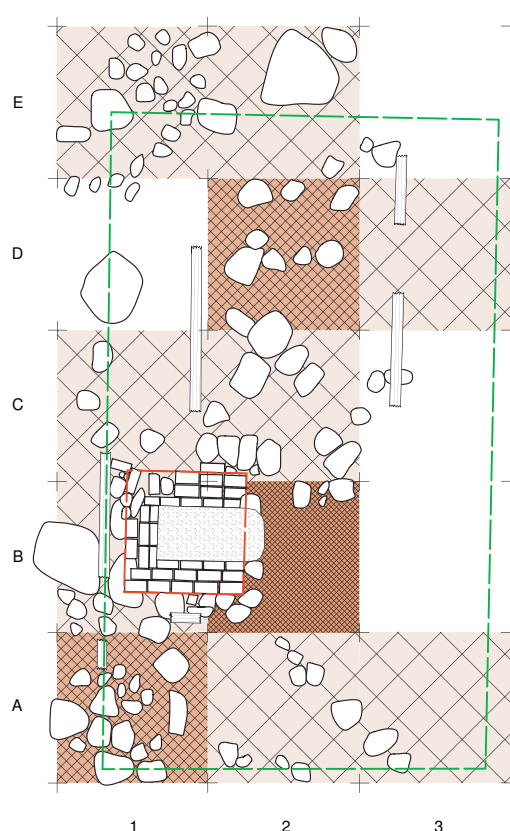
Avslutande diskussion och tolkning

De samlade resultaten från den arkeologiska undersökningen, ger ett underlag för en diskussion angående planlösning, konstruktion, funktion och tidsinnehåll. En näst intill komplett smedja med ett tillhörande fyndmaterial kunde dokumenteras vid den aktuella förundersökningen och särskilda undersökningen vid Kungsbergs kunggård.

Smedjan har haft ett något avskilt läge norr om gårdens övriga byggnader, cirka 100 meter sydväst om Mälarens strand och cirka 100 meter norväst om klosterruinen.

Figur 7. Den totala vikten av smidesslagg uppgick till 29 kg. Den koncentrerade sig till smedjans sydvästra del mellan ässjan och den södra kortväggen. Mindre mängder påträffades även framför ässjan och i byggnadens norra del. Skala 1:100.

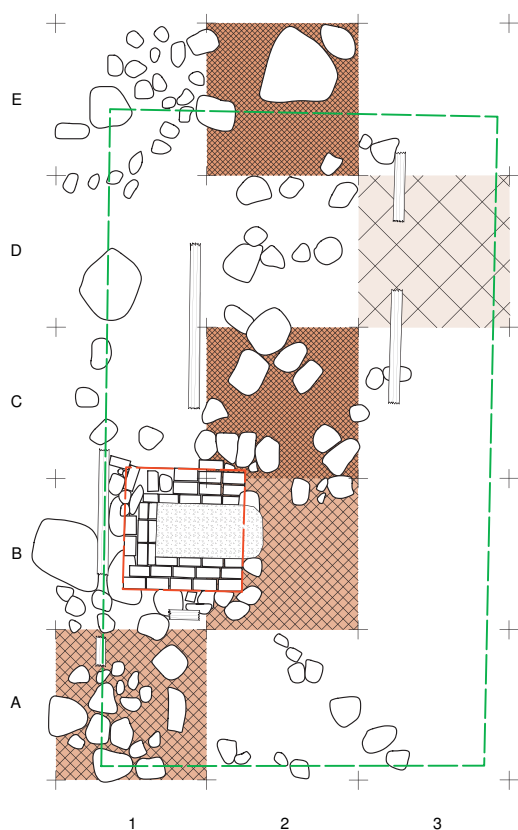
Figur 8. De totalt 121 järnföremålen samlade sig till en yta mitt framför ässjan, men fanns även spridda i mindre mängd inom övriga delar av smedjan. Skala 1:100.

De byggnadsrester som frilades vid undersökningen visade att smedjan hade stått på en stensyll med måtten 5x8,5 meter och troligen varit knuttimrad. Invid smedjans västra långvägg har stått en ässja med måtten 1,6x1,6 meter, vilken vilat på en kallmurad grund av natursten varpå den U-formade tegelkonstruktionen murats med lerbruk. Med ledning av slagg och hårt skörbrända stenar i sanden mellan tegelsidorna, antas att härdytan ursprungligen har legat cirka 0,5 meter ovanför den omgivande golvytan. Några tecken på att smedjan har haft skorstensstock kunde inte ses på platsen.

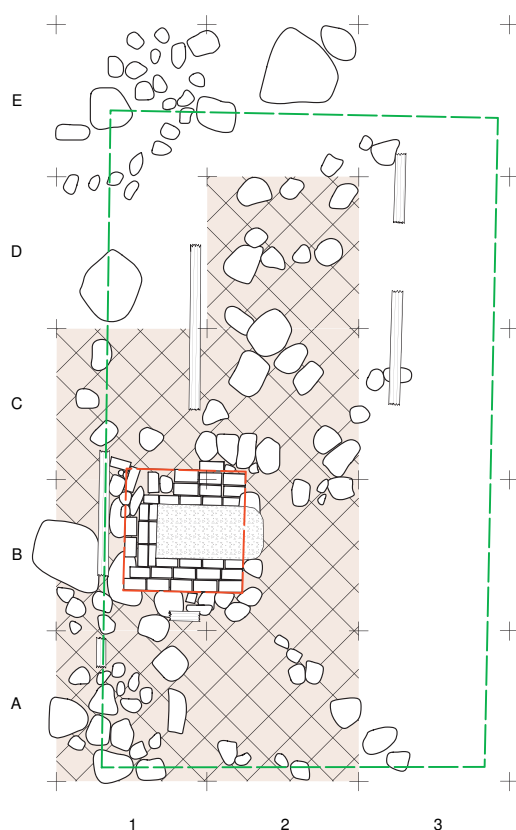
Jämförelser med undersökningsresultat från en tidigare totalundersökt smedja i Vantinge, Barkåkra socken i Skåne, ger vissa ledtrådar för tolkningen av smedjans

planlösning (Hjärthner-Holdar & Grandin 2002, s 192-199).

Fyndmaterialet från smedjan vid Kungsberg bestod av järnföremål som verktyg, nycklar, hästkosöm, skrotbitar, enstaka keramikskärvor och djurben samt ett stort material av smidesslagg. Vid en jämförelse mellan fyndens spridning i relation till smedjans lämningar syntes det tydligt att de olika fyndgrupperna samlade sig till begränsade ytor innanför smedjans vägglinjer. Järnföremålen och de avskrotade järnbitarna koncentrerade sig till ytan framför ässjan samt till den mellersta och norra delen av byggnaden, medan slaggen var stark koncentrerad till en liten yta strax söder om ässjan. Detta visar på en funktionsuppdelning av byggnaden och att avfalls-lagren legat orörda sedan verksamheten upphört.

Figur 9. Järnskrotbitarna hade en sammanlagd vikt av cirka 0,7 kg, med en genomsnittsvikt av cirka 30 g per styck. De koncentrerade sig till den norra delen av smedjan men fanns även i mindre mängd framför ässjan och i smedjans sydvästra hörn. Skala 1:100.

Figur 10. I sammanhanget betraktades både keramikskärvor och djurben som köksavfall. Spridningen var jämn och omfattade 3-15 fragment per ruta. Bland annat påträffades en del av en stekpanna av keramik. Skala 1:100.

Med ledning av den tolkning som gjordes av smedjan i Vantlinge, så har följande förslag till planlösning för smedjan vid Kungbergs kungsgård gjorts.

Den kol- och sotkoncentration som fanns mitt på golvet i smedjans norra del, tolkas vara spår efter ett kolförråd som legat i denna del av byggnaden.

Den ansamling av smidesslagg som fanns i smedjans sydvästra del visar på platsen för en slaggvarp innehållande total 29 kg slagg. Eventuellt har en större slaggvarp funnits även utanför byggnaden, men någon sådan har inte kunnat återfinns.

Koncentrationen av järnföremål och avskrotat järn, mitt framför ässjan samt i byggnadens norra del antyder att städet bör ha stått strax intill ässjans nordöstra hörn. Detta lämnar ytan intill ässjans norra sida som plats för bälgarna.

Fynden av keramikskärvor från bland annat stekpanna, gryta och skål tillsammans en del djurben i kulturlagren runt ässjan, tolkas som att matberedning skett i viss omfattning i smedjan.

Med ledning av de tidigare nämnda historiska uppgifterna att Gustav Vasa ännu år 1557 använde det nedlagda konventets klosterbyggnad som övernattningskvarter, kan man anta att byggnaden vid denna tidpunkt fortfarande stod intakt. Den kvadersten och de murtegelstenar som ingick i ässjan, och som uppenbarligen hämtats från klosterruinen, ger en bakre tidsgräns för smedjans användningstid till mitten av 1500-talet. Vidare antyder fyndmaterialet från smedjan att tyngdpunkten i datering ligger i 1600-talet. Avsaknaden av skorstensstock i kombination med den låga härdytan samt att endast träkol påträffades på platsen, ger ett ålderdomligt intryck. Med dessa förutsättningar kan smedjans huvudsakliga användningstid ringas in till 1600-tal.

Figur 11. Ett urval av de järnföremål som påträffades vid undersökningen av smedjan vid Kungbergs kungsgård. Till vänster beslag, krokor, gångjärn och låsdelar. I mitten spetsen av ett årder. Till höger verktyg, bland annat en trasig yxa och en kniv. I bildens nedre del tre bitar avskrotat järn. Skala 1:3. Foto: Björn Pettersson 2007, Sörmlands museum.

Sammanfattning

Sektor arkeologi vid Sörmlands museum har under två kortare perioder, hösten år 2001 samt våren 2002, utfört och avslutat en arkeologisk förundersökning samt en särskild undersökning av en smedja vid Kungsbergs Kungsgård Fogdö socken i Södermanlands län. Platsen för undersökningarna ligger i stenbunden hagmark, i ett område med tidigare kända fornlämningar.

Anledningen till de aktuella förundersökningarna var att Statens Fastighetsverk hade begärt tillstånd för schaktningar inför nybyggnation av lösdriftsladugård, plansilo och gödselbrunn med mera invid Kungsbergs kungsgård.

Vid förundersökningen inventerades det berörda arbetsområdet samt området i direkt anslutning till denna. I hagmarken strax sydväst om exploateringsytan iaktogs rester efter tio oregistrerade lämningar i form av husgrunder och spisrösen samt en äldre väg. I norra delen av exploateringsytan iaktogs rester efter fyra oregistrerade lämningar i form av tre stensättningsliknande lämningar och en möjlig husgrund. Dessutom genomfördes sökschaktning där äldre lämningar kunde förväntas framkomma. I ett av schakten framkom rester efter den smedja som senare kom att undersöktes vid den särskilda undersökningen.

I samband med den särskilda undersökningen dokumenterades en näst intill komplett smedja med ett tillhörande fyndmaterial kunde dokumenteras. Smedjan har haft något avskilt läge norr om gårdens övriga byggnader, cirka 100 meter sydväst om Mälarens strand och cirka 100 meter norväst om klosterruinen. De byggnadsrester som frilades visade att smedjan hade stått på en stensyll med måtten 5x8,5 meter och troligen varit knuttimrad. Invid smedjans västra långvägg har stått en ässja med måtten 1,6x1,6 meter. På en kallmurad grund av natursten har en U-formad tegelkonstruktion murats med lerbruk. Några tecken på att smedjan har haft skorstensstock kunde inte ses på platsen.

Det insamlade fyndmaterialet från smedjan bestod av järnföremål som verktyg, nycklar, hästkosöm, skrotbitar och enstaka keramikskärvor och djurben samt ett övervägande stort material av smidesslagg. Dessa typer av järnföremål borde tolkas som att smedjan producerat endast för gårdens eget behov.

Då de tidigare nämnda historiska källorna nämner att Gustav Vasa ännu år 1557 använde det nedlagda konventets klosterbyggnad som övernattningskvarter, kan man anta att byggnaden vid denna tidpunkt fortfarande stod intakt. Den kvadersten och de murtegelstenar som ingick i ässjan, och som uppenbarligen hämtats från klosterruinen, ger en bakre tidsgräns för smedjan till 1500-talets mitt. Vidare antyder fyndmaterialets date-

ring en främre tidsgräns. Med dessa dateringsramar kan smedjans huvudsakliga användningstid samt konstruktionen ringas in till sent 1500-tal fram till och med 1600-talet.

Administrativa uppgifter

Rapporten ingår i Sörmlands museums rapportserie: Arkeologiska meddelanden 2007:09

Sörmlands museums dnr: KUS01313 samt KUS01396
Länsstyrelsens dnr: 220-5542-2001 samt 431-10922-2001

Tid för undersökningen: 17/8 & 20/8 år 2001 samt den 28/3 till 5/4 år 2002.

Personal: Björn Pettersson, Ingeborg Svensson, & Olof Hermelin.

Belägenhet: Ekonomisk karta över Sverige 10H8c. Upprättad av Rikets allmänna kartverk.

Skala 1:10 000.

x6591574 y1564115

Koordinatsystem: Rikets (RT90)

Höjdsystem: RH70

Undersökt yta: 14 000 m² (förundersökning), 72 m² (särskild undersökning).

Dokumentationsmaterial förvaras i Sörmlands museums topografiska arkiv. Fynd med nr 1-77 förvaras vid Sörmlands museum i väntan på fyndfördelning.

Referenser

Annell, Gunnar. 1985. Fogdönunnorna och deras kloster. En vägledning för besökare av ruinen på Kungsberg. I: *Sörmlandsbygden. Södermanlands hembygdsförbunds årsbok 1985*. Nyköping.

Hermelin, Olof. 2002. *Kungsberg*. Historisk tid. RAÄ 30 i Fogdö socken, Strängnäs kommun, Södermanlands län. *Sörmlands museum. Arkeologiska meddelanden 2002:02*. Nyköping.

Hjärthner-Holder, Eva & Grandin, Lena 2002. Smedjan vid Käggleån i Vantinge. I: *Märkvärt, Medeltida. Arkeologi ur en lång skånsk historia. Skrifter No 43*. Red. Mats Mogren. Riksantikvarieämbetet undersökningar. Stockholm.

Bilagor

1. Fyndregister

Fnr	X	Y	Sikt	Material	Sakord	Typ	Del	Godstyp	Antal	Vikt(g)	Datering	Anmärkning
1	2	b	1	Keramik	Kärl	Stekpanna	Rörskaft	BII:4	2	130	1600-1700-tal	Särskild undersökning KUS01396
2	1	e	1	Järn	Spik				2	12		Särskild undersökning KUS01396
3	1	e	1	Järn	Kniv				1	8		Särskild undersökning KUS01396
4	1	e	1	Tegel	Taktegel	Vingtegel			1	124	1600-1700-tal	Särskild undersökning KUS01396
5	1	e	1	Glas	Vas				2	72	1900-tal	Särskild undersökning KUS01396
6	2	c	1	Keramik	Kärl	Gryta	Ben	BII:4	1	75	Nyare tid	Särskild undersökning KUS01396
7	2	c	1	Keramik	Kärl				3	36	Nyare tid	Särskild undersökning KUS01396
8	2	c	1	Järn	Skrot				2	86		Särskild undersökning KUS01396
9	2	c	1	Järn	Spik				3	27		Särskild undersökning KUS01396
10	2	c	1	Slagg	Smidesslagg				5	272		Särskild undersökning KUS01396
11	2	c	1	Ben	Djurben				15	275		Särskild undersökning KUS01396
12	3	d	1	Järn	Spik				1	5		Särskild undersökning KUS01396
13	3	d	1	Järn	Skrot				1	15		Särskild undersökning KUS01396
14	3	a	1	Järn	Spik				1	4		Särskild undersökning KUS01396
15	2	d	1	Järn	Beslag				2	27		Särskild undersökning KUS01396
16	2	d	1	Järn	Spik				8	45		Särskild undersökning KUS01396
17	2	d	1	Ben	Djurben				2	9		Särskild undersökning KUS01396
18	2	d	1	Slagg	Smidesslagg				6	320		Särskild undersökning KUS01396
19	2	e	1	Järn	Skrot				2	55		Särskild undersökning KUS01396
20	1	c	1	Keramik	Kärl	Kruka	Buk	BII:4	1	6	Nyare tid	Särskild undersökning KUS01396
21	1	c	1	Järn	Spik				6	105		Särskild undersökning KUS01396
22	1	c	1	Ben	Djurben				7	60		Särskild undersökning KUS01396
23	1	c	1	Slagg	Smidesslagg				12	490		Särskild undersökning KUS01396
24	1	a	1	Keramik	Kärl			BII:4	11	74		Särskild undersökning KUS01396
25	1	a	1	Ben	Djurben				12	160		Särskild undersökning KUS01396
26	1	a	1	Järn	Skrot				6	134		Särskild undersökning KUS01396
27	1	a	1	Järn	Spik				8	37		Särskild undersökning KUS01396
28	1	a	1	Järn	Kniv				1	8		Särskild undersökning KUS01396
29	1	a	1	Järn	Krok				1	12		Särskild undersökning KUS01396
30	1	a	1	Järn	Märkla				1	29		Särskild undersökning KUS01396
31	2	b	1	Slagg	Smidesslagg				8	1100		Särskild undersökning KUS01396
32	2	b	1	Järn	Skrot				2	77		Särskild undersökning KUS01396
33	2	b	1	Järn	Spik				1	5		Särskild undersökning KUS01396
34	1	b	1	Slagg	Smidesslagg				ca 20	0,9		Särskild undersökning KUS01396
35	1	b	1	Keramik	Kärl	Skål		BII:4	2	57	Nyare tid	Särskild undersökning KUS01396
36	1	b	1	Järn	Spik				5	52		Särskild undersökning KUS01396
37	1	b	1	Ben	Djurben				3	26		Särskild undersökning KUS01396

Fnr	X	Y	Sikt	Material	Sakord	Typ	Del	Godstyp	Antal	Vikt(g)	Datering	Anmärkning
38	2	a	1	Slagg	Smidesslagg				>20	2200		Särskild undersökning KUS01396
39	2	a	1	Ben	Djurben				4	12		Särskild undersökning KUS01396
40	2	a	1	Keramik	Kärl			BII:4	3	47	Nyare tid	Särskild undersökning KUS01396
41	2	a	1	Järn	Spik				3	50		Särskild undersökning KUS01396
42	2	b	1	Järn	Arder		Spets		1	1100		Förundersökning KUS01313
43	2	b	1	Järn	Yxa				1	350		Konservrad. Förundersökning KUS01313
44	2	b	1	Järn	Låsdel				1	54		Konservrad. Förundersökning KUS01313
45	2	b	1	Järn	Nyckel				2	10		Konservrad. Förundersökning KUS01313
46	2	b	1	Järn	Föremål		Grepp		1	23		Konservrad. Förundersökning KUS01313
47	2	b	1	Järn	Beslag				1	88		Konservrad. Förundersökning KUS01313
48	1	a	1	Järn	Gångjärn				1	30		Konservrad. Särskild undersökning KUS01396
49	1	a	1	Järn	Föremål				1	40		Konservrad. Särskild undersökning KUS01396
50	2	d	1	Järn	Låsdel				1	33		Konservrad. Särskild undersökning KUS01396
51	2	d	1	Järn	Kniv				1	21		Konservrad. Särskild undersökning KUS01396
52	2	d	1	Järn	Verktyg				1	22		Konservrad. Särskild undersökning KUS01396
53	2	c	1	Järn	Föremål				3	50		Konservrad. Särskild undersökning KUS01396
54	2	b	1	Järn	Skrot				1	100		Konservrad. Förundersökning KUS01313
55	2	c	1	Järn	Gångjärn				1	31		Konservrad. Särskild undersökning KUS01396
56	2	c	1	Järn	Skrot				1	53		Konservrad. Särskild undersökning KUS01396
57	2	b	1	Järn	Beslag				1	21		Konservrad. Särskild undersökning KUS01396
58	2	b	1	Järn	Spik				1	21		Konservrad. Förundersökning KUS01313
59	2	b	1	Järn	Skrot				1	20		Konservrad. Förundersökning KUS01313
60	2	b	1	Järn	Föremål				19	250		Konservrad. Förundersökning KUS01313
61	2	b	1	Järn	Beslag				1	23		Förundersökning KUS01313
62	1	a	1	Järn	Spik				6	90		Särskild undersökning KUS01396
63	1	a	1	Järn	Hästkosöm				2	27		Särskild undersökning KUS01396
64	1	a	1	Keramik	Kärl			BII:4	1	9		Särskild undersökning KUS01396
65	2	d	1	Järn	Beslag				2	12		Särskild undersökning KUS01396
66	2	d	1	Järn	Spik				4	42		Särskild undersökning KUS01396
67	2	d	1	Järn	Hästkosöm				1	4		Särskild undersökning KUS01396
68	2	c	1	Järn	Skrot				7	136		Särskild undersökning KUS01396
69	3	e	1	Keramik	Kärl				1	10		Särskild undersökning KUS01396
70	1	b	2	Ben	Djurben				10	74		Särskild undersökning KUS01396
71	1	a	1	Slagg	Smidesslagg				>50	4150		Särskild undersökning KUS01396
72	1	a	1	Slagg	Smidesslagg				>50	4100		Särskild undersökning KUS01396
73	1	a	1	Slagg	Smidesslagg				>50	4250		Särskild undersökning KUS01396
74	1	a	1	Slagg	Smidesslagg				>50	4500		Särskild undersökning KUS01396
75	1	a	1	Järn	Föremål				1	120		Särskild undersökning KUS01396
76	1	a	1	Slagg	Smidesslagg				>50	3850		Särskild undersökning KUS01396
77	1	a	1	Slagg	Smidesslagg				>50	3350		Särskild undersökning KUS01396